

De

NUMMER 26 /// JAARGANG 85 /// 21 MEI 2010

Reformatie

INSPIREREND KERK ZIJN

Amazing Grace

**Laconiek of
geladen**

**Vissers van
mensen**

**Respectvol
discussiëren**

COLOFON

De Reformatie verschijnt om de andere week en is een uitgave van Stichting De Reformatie.

Bestuur drs. Bernard Bos (voorzitter),
Herman Rozemuller (penningmeester)

Kernredactie Prof. dr. Ad de Bruijne
(hoofdredacteur), drs. Heleen Sytsma - van Loo
(eindredacteur), drs. Bas Luiten, drs. Janneke Burger -
Niemeijer, dr. Hans Schaeffer

Brede redactie Kernredactie plus prof. dr. Erik
de Boer, prof. dr. Sander Griffioen, prof. dr. Gert
Kwakkel, Jan Westert

Beeldredactie Frouckje van der Wal

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
e-mail: redactie@dereformatie.nl;
alles wat met (abonnementen)administratie te
maken heeft naar info@dereformatie.nl.

Opmaak douglas design

Druk Kon. BDU Grafisch bedrijf

Administratie

De Reformatie, postbus 89, 7730 AB Ommen
info@dereformatie.nl /// tel. 0529 - 43 88 99

Advertenties

tel. 0529 - 43 88 99 /// info@dereformatie.nl
Contracttarief op aanvraag

Abonnementen

€ 49,95 per jaar /// studenten € 19,50 ///
buitenland € 130,-

- abonnementsjaar loopt van 1 januari t/m
31 december
- opzegging van het abonnement dient 1 maand
voor aanvang van het nieuwe abonnementsjaar
schriftelijk of per e-mail te geschieden
(voor 1 december)

De Reformatie is op Daisy cd-rom verkrijgbaar
bij de Chr. Blindenbibliotheek voor blinden en
slechtzienden. Tel. 0341 - 56 54 99

*Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het
niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen.*

Foto cover: Frouckje van der Wal

www.dereformatie.nl

NBV IN DE REVISIE

TEKST: AD DE BRUIJNE, HOOFDREDACTEUR ///

Vreemd eigenlijk dat de Gerefor-
meerde Kerken vrijgemaakt de Nieuwe
Bijbelvertaling in 2005 zo snel heb-
ben ingevoerd. De PKN, toch meestal
wat ruimer denkend, kwam pas kort
geleden zover. En dat niet dan na heel
wat bezwaren en via een stevige onder-
linge discussie. Cees Jan Visser, de di-
recteur van het NBG, reageerde via de
website op de kritiek. Het bezwaar dat
mooi en vlot Nederlands de betrouw-
bare weergave van de Bijbeltekst in
de weg zit, noemt hij te gemakkelijk.
Beide kunnen best samengaan. Ja, dat
vind ik ook, maar de vraag is of dat in
de NBV voldoende gelukt is.

Terecht wil de NBV de Bijbeltekst
optimaal communiceren in het Neder-
lands van nu. Een kerk die opereert in
een postchristelijke samenleving, moet
niet anders willen. Uit eigen ervaring
weet ik ook hoe de NBV je omgang
met God kan verrijken. Bid maar
eens hardop zo'n eigentijds vertaalde
psalm! Toch kriebelt het als Visser en
anderen zo defensief reageren op kri-
tiek. Waarom niet royaal toegeven dat

er waarschijnlijk ingrijpende verbe-
teringen nodig zijn bij de revisie van
de NBV die over een paar jaar plaats-
vindt? Vaak frons ook ik mijn wenk-
brauwen bij de vertaling. Daarin zijn
details uit het Grieks of Hebreeuws
weggelaten of alvast maar uitgelegd,
terwijl dat volgens mij niet nodig
was voor eigentijdse communicatie.
Regelmatig merk ik ook dat broeders
en zusters een beetje korzelig reageren
als je daarop wijst.

Het probleemloos aanvaarden van de
NBV in de GKv zal iets te maken heb-
ben met vertrouwen in degenen die
de kerken in het proces vertegenwoor-
digden. Waarschijnlijk ook met een
vooruitstrevend trekje dat sommige
gereformeerden vanouds aanleeft.
Maar misschien hangt het ook wel
samen met een groeiende neiging om
niet meer zo moeilijk te doen. Dat zou
riskant zijn. Bij de aanvaarding van de
NBV zijn mogelijke bezwaren nadruk-
kelijk doorverwezen naar de komende
revisie. Hoe dankbaar ik ook ben voor
de NBV, die revisie is echt wel nodig.

IN DIT NUMMER

LACONIEK OF GELADEN

De meningsverschillen die binnen de GKv gegroeid zijn, hebben niet allemaal dezelfde principiële lading en dezelfde oorzaak. Er moeten beslist geladen discussies gevoerd worden, maar daarnaast moet er ook ruimte zijn om met sommige verschillen ontspannen om te gaan.

RESPECTVOL DISCUSSIËREN

Binnen een gemeente wordt over veel dingen rond geloof, kerk en eredienst verschillend gedacht. Het is daarom belangrijk om met elkaar in gesprek gaan, met het oog op de onderlinge verbondenheid. Hoe voer je een opbouwend gesprek dat de eenheid dient?

HET VIJFDE EVANGELIE

Christenen zijn verlost kinderen van God. Zomaar kan het gebeuren dat ze die vrijheid onderwaarden en weer de houding van slaven aannemen. Zelfs de goede inspanningen van het geloof kunnen daardoor een afgod worden. Een pleidooi om echt te leven als verlost mensen.

EN VERDER

459 COLUMN GAVE MENSEN /// 459 STELLING /// 466 LOKAAL VISSERS VAN MENSEN ///

468 BIJBELTAAL AMAZING GRACE /// 470 JONGEREN DEUGDEN IN HET BASISONDERWIJS ///

472 BOEKRECENSIE DE TEGENDRAADSE CALVIJN /// 473 GEDICHT PINKSTEREN /// 474 VRAAG EN

ANTWOORD /// 475 KORT NIEUWS, PERSBERICHTEN /// 476 UIT DE KERKEN

Laconiek of geladen

Over de discussieruimte in de kerk

TEKST: AD DE BRUIJNE, HOOFDREDACTEUR DE REFORMATIE /// FOTO: FROUCKJE VAN DER WAL

In de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) groeien de meningsverschillen. De één reageert daarop laconiek: mooi, dat wij samen zoeken naar de wil van de Heer. De ander laadt zijn woorden zwaar: kunnen wij nog wel samen verder? Over op welk niveau discussies gevoerd moeten worden, lopen de meningen uiteen.

Onlangs schreef dr. H.J.C.C.J. Wilschut een brochure onder de titel *Afscheiding?* Het werd een helder en indringend verhaal dat mij trof. Wilschut opereert op twee fronten tegelijk. Hij ziet de situatie in de GKv somber in. Toch wijst hij de weg van afscheiding af. Waarschijnlijk geeft zijn geluid stem aan een behoorlijk smaldeel GKv-ers. Het moet ons raken dat deze broeders en zusters zich vandaag in de kerken kennelijk ongelukkig voelen, en niet weten hoe ze verder moeten. Wilschuts analyse helpt ons op enkele punten verder. Tegelijk maakt hij de discussie ook moeilijker.

Fundamenteel Niet elk meningsverschil in de kerk ligt op hetzelfde niveau. Wilschut gebruikt terecht Calvijns onderscheid tussen fundamentele en niet-fundamentele geloofsonderdelen. Alleen als je die eerste aantast, breek je de geloofseenheid. Bij die tweede passen wel indringende waarschuwingen, maar je moet elkaar niet loslaten. Wilschut deelt veel bezwaren die 'afscheiders' vandaag hebben. Maar volgens hem raken ze (nog) niet de fundamentele geloofseenheid. Onder meer daarom

past afscheiding niet. Vanuit de Bijbel herken ik dit. Af en toe zetten de apostelen de zaken op scherp. Zo typeert Paulus een afwijking van de leer over de redding als 'een ander evangelie' (Galaten 1). En Johannes zegt dat je de deur dicht moet houden voor wie niet preekt dat Gods Zoon mens werd (2 Johannes). Maar veel vaker waarschuwen de apostelen indringend voor visies en praktijken die geen recht doen aan het evangelie, zonder dat ze daarom de gemeente afschrijven (bijvoorbeeld in Paulus' brieven aan Korinte). Zo kijkt Wilschut naar de huidige discussiepunten in de GKv: ernstig maar (nog) niet kerkscheidend. Net zo royaal als de apostelen destijds benoemt hij daarom ook wat vandaag wel goed is.

Laconiek Toch mis ik in zijn brochure een derde categorie meningsverschillen. Naast de meer geladen geschilpunten die ik net noemde, vind je in de Bijbel ook punten waar de apostelen

laconiek en ontspannen mee omgaan. In Filippenzen 3 zegt Paulus bijvoorbeeld: als u ergens anders over denkt, vertrouw ik dat God dat wel duidelijk zal maken. En in Romeinen 14 klinkt het laconiek én uitdagend: of je nu wel of geen feestdagen viert, je doet het toch allemaal om de Heer? Deze derde categorie mis ik in Wilschuts brochure. Kennelijk past bij geen

van de huidige discussiepunten een ontspannen atmosfeer. Daarover denk ik anders. Niet om te bagatelliseren dat er soms meer aan de hand is. Die houding komt dicht bij de Bijbelse typering van valse profetie. Je roept bij voorkeur 'vrede, vrede, geen gevaar', en ziet alles wel loslopen. Nee, met Wilschut zie ik vandaag echt reden voor geladen discussies. Maar juist daarin blijven we alleen geloofwaardig en trefzeker als we ook ontspannen durven zijn bij die visieverschillen waar dat past. Dat die derde categorie in Wilschuts brochure ontbreekt, verradt een

'Alleen wie vandaag ook

ontspannen durft zijn,

mag hopen op gehoor als

hij een geladen discussie

nodig vindt'

Innerlijke verscheurdheid en vluchtigheid die meekomen met heroriëntering, worden het best beantwoord als we samen op een ontspannen manier opnieuw aansluiten bij de traditie. ///

typisch vrijgemaakt trekje van vroeger. Overigens durft Wilschut meermaalen typisch vrijgemaakte accenten te relativiseren. Zijn kerkopvatting is ruim. Hij spreekt onbekommerd positief over de 'gereformeerde gezindte'. Hij denkt zelfs dat de GKv het gereformeerd zijn wel eens heeft versmald tot enkele stokpaardjes. Maar wat betreft de discussieruimte proef ik nog steeds een vrijgemaakte eenzijdigheid. Onder ons werden vanouds dingen graag op scherp gezet. We leven in het verbond voor Gods aangezicht en dus komt alles er altijd op aan. Met die stijl reageerden vrijgemaakten op de gezapigheid en burgerlijkheid die sinds de 19^e eeuw kerk en samenleving domineerden. Zij leken daarin op sommige tijdgenoten die ook met 'existentiële ernst' in het leven stonden. Maar het gevolg was dat ook kleinere verschilpunten via enkele dwingende redeneerstappen werden opgeblazen tot principiële kwesties waarover je voor Gods aangezicht alleen geladen kunt discussiëren. Dat heeft mensen helaas van elkaar vervreemd. Er bleef maar weinig ruimte voor die Bijbelse laconieke en ontspannen omgang met verschillen.

Deze permanente hoogspanning rond verschilpunten leidt vandaag de dag tot een reactiehouding: een afscheid van dit conflictueuze klimaat waarin je niets meer principieel noemt en alles toedekt. Juist voor 'klassieke vrijgemaakten' is dat natuurlijk uitermate frustrerend. Zij voelen zich niet serieus genomen bij ingrijpende bezwaren. Het is goed dat Wilschut ons dat laat beseffen. Het is eenzijdig als we in de kerk een eerlijke en geladen discussie systematisch uit de weg gaan. Maar helaas blijft Wilschut zelf hangen in de andere pool van dit dilemma. Alleen wie vandaag ook ontspannen durft zijn, mag hopen op gehoor als hij een geladen discussie nodig vindt.

Mensgericht Wilschut maakt het zichzelf en anderen vooral moeilijk doordat hij maar één oorzaak ziet voor de huidige verschilpunten: secularisatie. Overal ruilen wij volgens hem de gerichtheid op God in voor de mens met zijn behoeften. Soms krijgt dat een modern-theologische invulling en andere keren een evangelische, charismatische of nederlands-gereformeerde. Als dit inderdaad de enige oorzaak is,

blijft er ook geen discussiepunt over waarmee je laconieker omgaat. Wilschut heeft zeker gedeeltelijk gelijk. Alsnog dringt vandaag dat typisch moderne accent op de mens binnen in orthodoxe kringen. Voor zover dat ertoe leidt dat God heel subtiel in onze dienst moet staan, past inderdaad een vorm van profetische geladenheid in de discussie. Tegelijk vergeet Wilschut teveel dat veel van de huidige discussiepunten op zichzelf onontkoombaar zijn en niet automatisch samenhangen met deze verkeerde mensgerichtheid. Dat de discussies onder ons tot nog toe beperkt bleven en wij allemaal keurig theocentrisch leken, komt ook voort uit de andere omstandigheden. In een verzuilde samenleving, met vaste structuren, eenduidig gezag, en behoorlijk gesloten grenzen werkt het heel anders dan in de huidige open netwerksamenleving waarin wij worden uitgedaagd om zelf onze positie te bepalen. Van alle kanten komen ideeën, mogelijkheden en vragen op ons af. Wat in die oude setting volgens ons afdoende besproken en geregeld was, keert als nieuw terug. Kerkleden die vroeger vooral koersten op hun voorgangers en nauwelijks uit

eigen ervaring andere mogelijkheden kenden, moeten nu of ze willen of niet kiezen uit een oneindige variatie aan impulsen. Al zouden alle voorgangers op alle belangrijke punten één lijn trekken, dan nog zou de kerk daarmee, anders dan vroeger, niet te beheersen zijn of 'op koers' gehouden kunnen worden. Er is maar één mogelijkheid. We moeten onbevangen door allerlei vragen heen, soms vragen waarop al lang antwoorden gegeven waren. Onherroepelijk komt van alles ter discussie, ook zaken waarvan wij het onbestaanbaar vinden dat een gereformeerd mens daar anders over zou denken. Zonder dat dit per se voortkomt uit kwade trouw of een meer mensgerichte inslag dan vroeger, blijken gereformeerde mensen vandaag onder allerlei invloeden over van alles anders te gaan denken. In die discussie komt het aan op vertrouwen in de kracht van Gods woord. De inhoud zal het moeten doen, als wij verlegen zitten om hernieuwde gezamenlijkheid. Dat gesprek moet je niet belasten met de stelling dat het er eigenlijk niet had mogen zijn en dat het op zichzelf al een teken van afval is. Dan weet je bij voorbaat dat nieuwe eensgezindheid ver weg blijft.

Schoothondje In deze context krijgen wij onherroepelijk ook andere tradities met bijpassende opvattingen op een nieuwe manier op de kerkelijke tafel. Soms wankelen daarbij oordelen die we over elkaar hebben gehad. Iets wat ik tot nu toe als 'modern-theologisch' wegzette, bevat een reële vraag aan mij. Mijn snelle typering van evangelischen en charismatischen passen niet

bij de vele nuances die ik onder hen tegenkom. Onze vertrouwde manier van kerk-zijn blijkt niet de enige en kent vergeleken met andere ook nadelen. Dit proces van heroriëntering wordt alleen maar begrijpelijker als je bedenkt dat ook modernen, evangelischen, en charismatischen dat proces doormaken en op hun beurt ook vragen stellen bij de eigen traditie. Waar gereformeerden soms evangelisch worden, zie ik evangelischen het gereformeerde erfgoed doordenken.

'We moeten onbevangen door allerlei vragen heen, soms vragen waarop al lang antwoorden gegeven waren'

Persoonlijk denk ik dat je de innerlijke verscheurdheid en de vluchtigheid die in zo'n context meekomen, het best beantwoordt door samen op een ontspannen

manier opnieuw aan te sluiten bij je traditie. Dan kun je ook aan anderen uit andere tradities doorgeven wat God ons samen gaf. Daar hebben ze meer aan dan wanneer je als een hijgend schoothondje vooral likt aan de lekkernijen uit hun traditie. Maar juist die ontspannenheid is daarbij wezenlijk. Anders zullen mensen uit de gereformeerde traditie zelf juist minder ontvankelijk zijn voor wat ze daarin meekregen. Hoe meer we alleen maar geladen in de huidige discussies weten te staan, des te meer we onbedoeld nieuwe kansen voor de gereformeerde traditie in de weg zitten.

Nuance Het is te kort door de bocht om alle vragen die met deze context meekomen, op de geladen noemer van de secularisatie te zetten. Niet uit alles spreekt de neiging om God in te ruilen voor de mens. De discussie rond de tweede kerkdienst heeft bijvoorbeeld ook te maken met het doordeweekse

leven in een jachtige postchristelijke samenleving en met de vraag hoe je de zondagse samenkomsten optimaal inricht. In de afschaffing ervan speelt ook de vraag hoe je met afspraken omgaat als de praktijk ze al inhaalde, en wat andere tradities aan ideeën aanreiken. Tegelijk herken ik juist hier zeker ook wat Wilschut noemt: secularisatie, je eigen behoeften najagen. Die dimensie vraagt inderdaad om profetische geladenheid. Maar het is dus niet de enige dimensie in zo'n geschilpunt. Er ligt een echte uitdaging, die meekomt met onze andere tijd. Daarbij past eerst de bedding van een ontspannen gesprek. Zou het zo niet werken bij de meeste discussiethema's vandaag? Van Wilschut moeten wij leren dat er alle redenen zijn voor een indringend gesprek over wat ons daarin geestelijk drijft. Ik hoop dat hij en anderen in diezelfde discussiethema's de uitdaging herkennen om vandaag samen opnieuw te zoeken naar de weg van de Heer. Die uitdaging vraagt om een ontspannen houding.

H.J.C.C.J. Wilschut, *Afscheiding? Over oproepen om zich van de GKv af te scheiden. Bijdrage aan een bezinning op de situatie in de GKv*, Zwaag (Van Berkum Graphics BV), 2010.

TEKST: JACOB GLAS, PREDIKANT TE MAASTRICHT ///

Gave mensen

Een gewone kerkdienst met een bijzonder tintje. Iemand is jarig vandaag en wil z'n vijftigste verjaardag vieren met zijn nieuwe familie. Dat is bijzonder. Het is voor het eerst in zijn leven dat hij zijn verjaardag viert in familieverband. Zijn maatschappelijk begeleider is er ook. Uit meeleven met zijn cliënt, niet voor de dienst, want hij zegt atheïst te zijn. Hij vraagt of hij na de dienst de gemeente mag toespreken. Dat is geen probleem. Hij bedankt de gemeente dat die zijn jarige cliënt in haar midden heeft opgenomen. Hij constateert dat z'n cliënt een ander mens is geworden. Socialer, gelukkiger, rustiger. Voor het eerst in diens leven komen naast hulpverleners en moniteurs van de woningbouw ook gewone mensen bij hem op bezoek.

U zegt dat u atheïst bent. Dat vind ik interessant. Atheïsten zijn een zeldzaamheid. Ik wil zo preken dat een atheïst minimaal kan zeggen dat er in de dienst rekening met hem wordt gehouden. Zou u me willen helpen door middel van een gesprek? Want ik heb een paar vragen voor u. Wat is het sterke punt van de samenleving waarvan we deel uitmaken? Waar zit volgens u de gebrokenheid? Wat zou volgens u, uitgaande van uw antwoorden, de christelijke kerk kunnen bijdragen aan de samenleving? En: welke fout moet de kerk nooit maken?

Een onvergetelijk gesprek is het resultaat van deze actie. Hij heeft me met zijn antwoorden verder gebracht in mijn denken over de plek van het evangelie van Christus in de samenleving. Verder was ik onder de indruk van

hoe hij denkt en handelt als mens. Atheïsten zijn zulke gave mensen. God heeft zijn wet op hun lijf geschreven.

Een paar weken later gaat de telefoon.

Ik heb hier een cliënt en volgens mij moet die lid worden van jouw gemeente. Kunnen we een afspraak maken voor een kennismakingsbezoek?

STELLING

Naar aanleiding van het artikel *Respectvol discussiëren* (p. 460-463) en Vraag en antwoord (pag. 474) luidt de stelling

Schriftelijk discussiëren over geloof en kerkelijke zaken heeft maar beperkt nut ///

Mee eens? Of niet? Ga naar www.dereformatie.nl. Onder de knop **Reageer** vindt u een reactieformulier.

Respectvol discussiëren

TEKST: HELEEN SYTSMA - VAN LOO, EINDREDACTEUR DE REFORMATIE /// FOTO: FROUCKJE VAN DER WAL

Wie kent in deze tijd niet één of meer van deze ervaringen: in een kerkdienst gebeuren dingen die je onaangenaam verrassen; op een gemeentevergadering worden dingen gezegd waar je het niet mee eens bent; in het kerkblad wordt geschreven over een bepaalde activiteit, en je hebt grote vraagtekens bij plannen die worden ontvouwd. Allemaal situaties die weerstand kunnen oproepen.

Gesprek Nog een concreet voorbeeld dat zich op een gemeentevergadering afspeelt waar een predikant aan de gemeente wordt voorgesteld om te beroepen. Er zijn al heel wat dingen naar voren gebracht. Niet iedereen is enthousiast; of het tot een beroep komt, is nog maar de vraag. Als de preses gelegenheid geeft voor een laatste vraag of opmerking, neemt een broeder het woord en zegt: 'Voor mij is in elk geval duidelijk dat deze predikant een Jezusfan is.' Het gaat om het woord

Jezusfan; dat zal niet in ieders vocabulaire voorkomen en bij sommigen de wenkbrauwen doen fronsen. Dit voorbeeld en de voorbeelden uit de inleiding – de reeks zou gemakkelijk uit te breiden zijn – spelen zich allemaal af binnen een gemeente. Er is sprake van een verschil in inzicht of verschil in benadering tussen broers en zussen van hetzelfde huisgezin. Binnen de gemeente is het heilzaam en opbouwend om in gesprek te blijven met hen met wie je van inzicht verschilt. Soms mige discussies laten zich prima voeren op papier; papier is geduldig. Het zegt niet direct iets terug. Maar papier luistert ook niet. Ga je in gesprek met iemand in je gemeente van wie je weet – of soms alleen maar denkt – dat hij heel anders omgaat met geloof en kerk dan jij, dan biedt dat gesprek jou en die ander de gelegenheid om naar elkaar te luisteren, en te groeien in aanvaarding van elkaar ondanks verschil in inzicht. Er wordt overigens binnen de gemeente al heel wat gepraat over wat zich er afspeelt. De koster moet zondag na kerk-tijd de laatste mensen die nog staan te praten in de hal van de kerk naar buiten sturen. Na de Bijbelstudie blijf je graag ook nog een poosje napraten. Op verjaarsvisite bij een oudere zuster in de wijk gaat het al gauw over situaties in de gemeente. Maar dit is lang niet altijd het soort gesprek waarin verschillen in inzicht en benadering werkelijk goed uitgesproken worden en waarin je nader tot elkaar komt. Er wordt alleen maar over situaties gesproken die zich voordoen in het samenleven als gemeente, en we bevestigen elkaar onderling in onze standpunten. Helemaal erg is als er personen over de tong gaan,

helaas niet ongebruikelijk binnen de gemeente. Er vinden veel gesprekken plaats die de eenheid schaden en de verdeeldheid voeden.

Luisteren Voordat je met iemand in gesprek gaat en je bezint op wat je precies wilt zeggen, is het goed om na te denken over wat je met het gesprek wilt bereiken. Is het je erom te doen

‘Er is maar één persoon

die jij veranderen kunt,

en dat ben je zelf’

dat je broeder dat in jouw ogen verfoeilijke woord Jezusfan nooit meer gebruikt? Dan kun je met dat voornemen bij voorbaat wel eens de weg naar een goed

gesprek blokkeren. Niet omdat je perse ongelijk hebt, maar omdat het je insteek is om iemand van gedachten te laten veranderen. En dat ligt niet in jouw vermogen: er is maar één persoon die jij veranderen kunt, en dat ben je zelf. Een doel dat wel binnen je bereik ligt, is het onderzoeken van iemands motieven, om ze in een later stadium misschien te leggen naast die van jezelf.

Stel dat je de moed hebt om naar de broeder toe te stappen die het woord Jezusfan in de mond nam, een woord dat bij jou weerstand oproept, dan kun je in een gesprekje

onderzoeken wat hij met dat woord bedoelt, en waarom hij het gebruikt. Een goede opening voor een gesprek zou in dit geval zijn: ‘Ik zou graag eens met je willen praten, want ik begrijp niet dat je dat woord zomaar gebruikt.’ ‘Ik begrijp niet’ biedt door zijn neutraliteit de ruimte voor een gesprek; had je gekozen voor ‘ik vind niet dat je dat woord zou moeten gebruiken’, dan was de opening van het gesprek een aanval

geweest. Omdat je broers en zussen van hetzelfde huisgezin bent, mag je rekenen op aanvaarding en vertrouwen. Als dat de basis is waarop je in de gemeente met elkaar omgaat, moet er een opening zijn voor een gesprek. Een neutrale openingszin biedt daarvoor meer ruimte dan een zin waarin je direct laat blijken dat je moeite hebt met iemands uitlatingen of standpunten.

Als op de openingszin ‘Ik wil graag eens met je praten’ de gelegenheid ontstaat voor een gesprek, is het de kunst om ook werkelijk te luisteren naar de motieven van de ander. Het gesprek dat je bent aangegaan, is allereerst bedoeld om te ontdekken wat de ander – net als jij een volgeling van Jezus – beweegt in om keuzes te maken die jij niet zou maken. De raad van de Spreukendichter is hier op zijn plaats: ‘Wie antwoordt zonder eerst te luisteren, handelt dwaas en maakt zichzelf belachelijk’ (18:3). Het is verstandig om te wachten met antwoord geven op de opmerking die jou in het verkeerde keelgat schoot tot je geluisterd hebt.

‘Er vinden veel

gesprekken plaats die de

eenheid schaden en de

verdeeldheid voeden’

Zonder de kwestie waarvoor je het gesprek bent aangegaan buiten beschouwing te laten, kun je dus bijvoorbeeld het volgende zeggen: ‘Ik hoor jou dat en dat zeggen, wat bedoel je daarmee?’ De persoon in kwestie zal zich daardoor niet aangevallen voelen en bereid zijn om zich kwetsbaar op te stellen.

Logica De gemeente is een gemeenschap van mensen die leven van vergeving en bij wie vergeving hun levenshouding moet kenmerken. Bij het persoonlijke gesprek schept een nederige houding van vergeving een

vruchtbaar klimaat voor een opbouwend gesprek. Daar waar verschil van inzicht bestaat of verschil in levensstijl, zijn er feitelijk twee mogelijkheden: beide inzichten kunnen naast elkaar blijven bestaan, omdat er wel overeenstemming is op een dieper niveau, of één van beide standpunten kan niet overeind blijven omdat de achterliggende redenering niet deugt. In een gesprek kunnen er dus twee dingen gebeuren: óf je bereikt op het niveau van standpunten geen overeenstemming maar ervaart hopelijk wel dat er op een dieper niveau eenheid is, óf een van beide ontdekt dat hij tot een verkeerd inzicht is gekomen en stelt zijn standpunt bij. De bereidheid om je standpunt en de achterliggende motieven tegen het licht te houden moet van beide kanten komen.

Er is trouwens nog een derde weg die buiten de logica om gaat: niet overtuigd zijn van je ongelijk en toch afstand

doen van het recht om je gelijk te laten gelden. Kort gezegd, met woorden van Paulus: 'Handel niet uit geldingsdrang of eigenwaan' (Filippenzen 2:3). Denk je recht te hebben op erkenning van jouw gelijk? Misschien wordt er wel van je gevraagd om daar afstand van te doen, net zoals Jezus afstand deed van waar Hij recht op had.

Argumenten Ben je op het punt aangekomen waarop je samen elkaars motieven en argumenten naast elkaar wilt leggen en wilt wegen, dan is het belangrijk dat je beseft dat tussen de stap van argument naar standpunt vaak nog een onzichtbare stap zit – een impliciete aanname. Om dat duidelijk te maken, gebruik ik een voorbeeld uit een opiniestuk uit het Nederlands Dagblad van 20 april jl. Twee predikanten voeren daarin een pleidooi voor financiële ondersteuning van het jeugdwerk binnen de gereformeerde kerken. Dit is

in het kort de redenering: er moet geld naar het jeugdwerk in de vrijgemaakte kerken, want er is een schrikbarend gebrek aan kennis onder sommige jonge ambtsdragers. De stap tussen argument en conclusie is impliciet: met financiële steun voor toerusting vanuit het kerkverband is dit probleem op te lossen (zie schema 1).

De inhoud van het voorbeeld doet niet ter zake; het is alleen bedoeld om duidelijk te maken dat in een redenering niet alleen standpunten en argumenten een rol spelen, maar ook impliciete aannames.

Een ander voorbeeld, ontleend aan het Oude Testament:

Aan het einde van de ballingschap krijgt het volk Israël toestemming terug te keren naar Jeruzalem. Twee mannen spelen bij de terugkeer en wederopbouw een grote rol: Ezra en Nehemia. Ezra kiest ervoor om met de groep die hij begeleidt, zonder escorte

schema 1

Standpunt/ conclusie	Impliciete aanname	Argument
Er moet geld naar het jeugdwerk in de GKv	Toerusting kost geld	Er is sprake van gebrek aan kennis onder jonge ambtsdragers.

schema 2

Standpunt/ conclusie	Impliciete aanname	Argument
Ezra: ik ga zonder escorte naar Jeruzalem.	Als God ons beschermt, heb ik geen militair escorte nodig.	God beschermt ons.
Nehemia: ik ga met een escorte naar Jeruzalem.	Gods bescherming is zichtbaar in een militair escorte.	God beschermt ons.

schema 3

Standpunt/ conclusie	Impliciete aanname	Argument
Je mag het woord Jezusfan niet gebruiken.	Wie bij Jezus hoort, gebruikt geen oneerbiedige woorden	Het is een oneerbiedig woord.
Je mag het woord Jezusfan wel gebruiken.	Wie bij Jezus hoort, is een discipel van Hem.	Het drukt goed uit wat discipelschap inhoudt.

van soldaten en ruiters te reizen, want, zegt hij: 'Onze God biedt allen bescherming die zijn hulp vragen.' (Ezra 8:22). En verderop blijkt zijn vertrouwen niet beschaamd te worden: 'Onze God beschermde ons, en zo bleven we gespaard voor vijanden en struikrovers'. (Ezra 8:31). Hij zegt dus in feite: God beschermt ons, en dus ga ik zonder militair escorte naar Jeruzalem.

Nehemia pakt het anders aan. Ook hij vertrouwt op Gods bescherming, maar ziet die bescherming juist concreet gestalte krijgen in de vorm van een escorte van officieren en ruiters. (Nehemia 2:8,9). Nehemia zegt dus: God beschermt ons, kijk maar, ik krijg een militair escorte om veilig naar Jeruzalem te kunnen reizen.

Op grond van dezelfde geloofsuitspraak (onze God beschermt ons) maken deze twee mannen een tegenovergestelde keuze. Ezra zegt: onze God beschermt ons, dus heb ik geen escorte nodig. Nehemia zegt: onze God beschermt ons, en die bescherming aanvaard ik in de vorm van een escorte.

In schema 2 staan standpunt, impliciete aanname en argument naast elkaar. Aan een verschil van mening kan een verschil in impliciete, dat wil zeggen: onuitgesproken en soms zelfs onbewuste aanname ten grondslag liggen. In een gesprek met iemand met wie je van mening verschilt, kan het heilzaam zijn om die impliciete aanname naar boven te halen. Met andere woorden: om hardop uit te spreken wat je diepere beweegredenen zijn. Net als in het voorbeeld van Ezra en Nehemia kunnen soms namelijk beide standpunten overeind blijven. Terwijl hun standpunten haaks staan op elkaar, en ze voor hun standpunten hetzelfde argument gebruiken, ligt er een verschillende aanname aan ten grondslag.

Het expliciet maken van wat standpunt en argument verbindt kan ook aan het licht brengen waar precies de oorzaak ligt van het verschil van inzicht, en waarover je het nou precies oneens bent. Het voorbeeld van het gebruik van het woord Jezusfan kan dat duidelijk maken (zie schema 3).

Hier verschillen standpunt, argument en impliciete aanname. Toch zul je, als je er samen over doordenkt en –spreekt, ontdekken dat je het eens bent over de diepere overtuiging: wie bij Jezus hoort, is een discipel van

Hem én gebruikt geen oneerbiedige woorden. Zolang het gesprek zich alleen op het niveau van het standpunt en argument blijft afspelen, is het moeilijk om elkaar te naderen. Maar als je van elkaar ontdekt dat je het op een dieper niveau wel eens bent, dan kun je je mogelijk neerleggen bij

het verschil van inzicht omdat jij en je gesprekspartner een heel verschillende waarde hechten aan het woord waar het om gaat. Dat is waardevol. Het gesprek kan nu namelijk in een opbouwende sfeer worden afgesloten: ik ben het nog steeds niet met je eens, maar ik begrijp wel wat je drijft – en ik herken dezelfde drijfveer bij mijzelf. Heb je elkaar overtuigd? Niet op het niveau van standpunten. Ben je het met

elkaar eens? Wel op het diepere niveau van je drijfveren. Zo is er eenheid waar ogenschijnlijk verdeeldheid was.

In opvoedingssituaties kan het gebeuren dat je kind je iets vraagt, en dat jij er op aanstuurt dat het zelf een conclusie trekt. Het kind vraagt om snoep, en jouw reactie is: 'We gaan zo eten.' Het kind wil wat langer opblijven, en jij reageert: 'Morgen moet je weer vroeg op.' Soms krijg je dan te horen: 'Mag het nou wel of mag het nou niet?' Het kind

verlangt naar duidelijkheid, en jij bent degene die duidelijkheid moet verschaffen.

Die duidelijkheid, of misschien moet ik zeggen: eenduidigheid, heerst niet meer in ons kerkelijk samenleven. Het 'het mag wel of het mag niet' dat voorheen misschien wel eens te snel werd uitgesproken, zijn we aan het

kwijtraken of inmiddels kwijtgeraakt: op het terrein van levensstijl, van invulling van de erediensten, van woordgebruik en geldbesteding en meer. Respectvol discussiëren op een dieper niveau over de beweegredenen achter de verschillen die zijn ontstaan, kan de diepere eenheid die er is, aan het licht brengen. Dat is heilzaam en opbouwend binnen de gemeenschap van mensen die leven van vergeving – de gemeente van Christus.

'Misschien moet je wel

afstand doen van het

recht om je gelijk te

laten gelden, net zoals

Jezus afstand deed van

waar Hij recht op had'

✚ SAMENVATTING

Het persoonlijk gesprek tussen broeders en zusters binnen een gemeente is een goed instrument om elkaars standpunten beter te begrijpen en daardoor mogelijk op een dieper niveau toch eenheid te ervaren waar ogenschijnlijk verschil van inzicht bestaat. In dat gesprek is naar de ander luisteren en de ander proberen te begrijpen belangrijker dan elkaar proberen te overtuigen van gelijk of ongelijk.

Het vijfde evangelie

TEKST: MARK VAN LEEUWEN ///

Christenen worden wel 'het vijfde evangelie' genoemd.

Naast de vier evangeliën van het Nieuwe Testament is er het vijfde: het leven van de christen.

Dat is vaak het enige evangelie dat de meeste mensen lezen.

De vraag is alleen: zijn wij als christenen wel 'evangelie', goed nieuws?

Verlost De filosoof Friedrich Nietzsche (die van 'God is dood') schijnt ooit eens gezegd te hebben: *'Christenen spreken veel over verlossing, maar ze zien er maar weinig verlost uit'*. Dat is niet fijn om te horen, maar ik vrees dat er een flinke kern van waarheid in zit. Paulus bijvoorbeeld kon er wel eens voor een groot deel mee instemmen. Hij spreekt namelijk over precies hetzelfde punt in de brief aan de Galaten.

Een christen, zegt Paulus daar, is vooral een *bevrijd* mens, vrijgekocht door Jezus Christus. Die heeft voor ons betaald. En daarom mogen wij nu bij de familie van God horen; niet als slaaf, maar als kind, met recht op de erfenis.

Alleen, wat zie je vaak onder christenen? Ze gedragen zich niet als kind,

maar ze vertonen het gedrag van een slaaf. Ze zien God niet als hun Vader, maar als hun Baas, Iemand die je tevreden moet stellen, voor wie je een heleboel dingen *moet* doen. Zij zeggen misschien 'Onze Vader...', maar denken 'Mijn Baas'. Ze *praten* misschien veel over verlossing en bevrijding, maar ze *leven en denken* niet als vrije mensen. Ze zijn niet blij en voelen zich niet verlost.

Slavernij Paulus laat in de Galaten-brief zien, dat in het hart van het christelijk geloof een boodschap ligt van vrijheid. 'U bent nu geen slaven meer, u bent kinderen van God en als zijn kinderen, bent u zijn erfgenamen' (4:7). Dat is een geweldige boodschap. Je status ligt vast als christen. Je *bent* kind van God, dankzij de onbetaalbare inspanning van Jezus Christus. Maar ons probleem is dat we steeds weer terugvallen in de houding van een slaaf. Paulus vindt dat verschrikkelijk, dat kinderen van God hun vrijheid weer inleveren. 'Ik vrees dat al mijn inspanningen voor u volkomen zinloos zijn geweest (Galaten 4:11).

Wanneer levert je als kind van God je vrijheid in? Als je toch weer denkt dat je zelf je plek bij God veilig moet stellen. Als je je niet kunt voorstellen dat je een kind van God kunt zijn, zonder dat er ook maar iets van jouw kant tegenover staat. En als je het dus toch gaat zoeken in je eigen prestaties. Pure slavernij. Je dient een afgod: de afgod van de religieuze prestaties. Kan je inspanning voor God een afgod

worden, kan iets goeds, je inzet voor God, fout zijn? Toch wel. Dat kan als die inzet voor God belangrijker wordt dan God zelf.

Je inspanningen in het geloof – naar de kerk gaan, Bijbellezen, stille tijd houden, zorgvuldig leven zijn goed. God is daar blij mee. Maar als die dingen een doel worden *in zichzelf*, als je het vooral doet voor je eigen rust en goede gevoel en om je zeker te voelen van Gods liefde, als je vanuit die motivatie je leven met God invult, dan ben je bezig een afgod te maken van je gedrag. Je hebt iets *naast God* waarop je je zekerheid bouwt.

Paulus vindt dat verschrikkelijk omdat je dan voorbij loopt aan de belangrijkste persoon in je geloof: Jezus Christus. Je hebt Jezus eigenlijk alleen nodig om de gaten op te vullen in je leven. Jezus is er voor de steken die jij laat vallen. En dat is gevaarlijk. Want dan kun je zomaar langs Hem heen gaan leven. Je redt het grotendeels zelf wel. De Engelse opwekkingsprediker George Whitefield zei in dit verband: 'De laatste afgod die achterblijft in ons hart is religieuze trots.'

Valkuil Paulus is daar doodsbenauwd voor, dat kinderen van God in *die* valkuil lopen: de valkuil van de religieuze trots. De grootste bedreiging van het christelijk geloof is niet lauwheid, want dat is zichtbaar. Daar kun je elkaar op wijzen als christenen. Een grotere bedreiging is juist je inzet voor God: denken dat je Gods liefde kunt

afdwingen door je best te doen voor Hem, door naar de kerk te gaan, door een goed christen te zijn, door zo min mogelijk zonden te doen. Je 'goeie gedrag' is een afgod geworden en je kijkt neer op iedereen die zich niet goed gedraagt.

Zo vlak je Gods genade af. Je maakt het goedkoop, zo goedkoop dat we het zelf kunnen verdienen, met wat goede wil en met enige inspanning. En zonder dat je het door hebt, lig je aan de ketting. Je bent niet meer vrij. Je moet die liefde van God steeds weer veroveren. In de brief aan de Galaten zegt Paulus daarom voortdurend: 'Genade is niet te koop, genade is gratis' Je kunt het niet verdienen. Wie het toch probeert, wie toch denkt dat hij Gods liefde kan afdwingen door eigen inspanning, die laat zien dat hij trots is en ongebroken. Je peilt je zonde niet diep genoeg. Je denkt dat je het zelf wel met God in orde kunt maken.

En ik? Door na te denken over mijn gehoorzaamheid aan God ontdek ik of ik daar ook last van heb, van die afgod van de religieuze prestatie. Hoe voel ik me als ik goed gepresteerd hebt in de week die achter me ligt, of juist als het minder ging of ronduit slecht?

Als ik me goed voel bij goede prestaties en somber bij slechte, dan heb ik de zekerheid van Gods liefde afhankelijk gemaakt van mezelf. Dan zijn mijn inspanningen voor God mijn afgod geworden. Ze beheersen mijn leven. Ze bepalen hoe ik denk, hoe ik me voel, hoe ik me gedraag. Ze maken mij tot hun slaaf.

En dat is de grootste zorg van Paulus in de brief aan de Galaten: dat we weglopen bij de vrijheid die Jezus Christus ons geeft. 'Christus heeft ons bevrijd opdat wij in vrijheid zouden leven:

houd dus stand en laat u niet opnieuw een slavenjuk opleggen.' (5:1)

Zoek je zekerheid niet in het *gehoorzamen* van de wet van God. Zoek je zekerheid in Christus. Dat is de hartstochtelijke oproep van Paulus. We moeten de vrijheid niet verliezen die Jezus Christus ons heeft gebracht. Christus heeft ervoor gezorgd dat wij eens en voor altijd vrij zijn van onze zonden, onze afgoden. Ze kunnen ons niet meer kapot maken, ze kunnen ons niet meer bij God vandaan trekken, ze kunnen ons niet meer ont-erven. Jezus is gekomen om ons tot kinderen van God te maken: wettige erfgenamen. Dat is onze identiteit.

En vanuit die identiteit moeten we

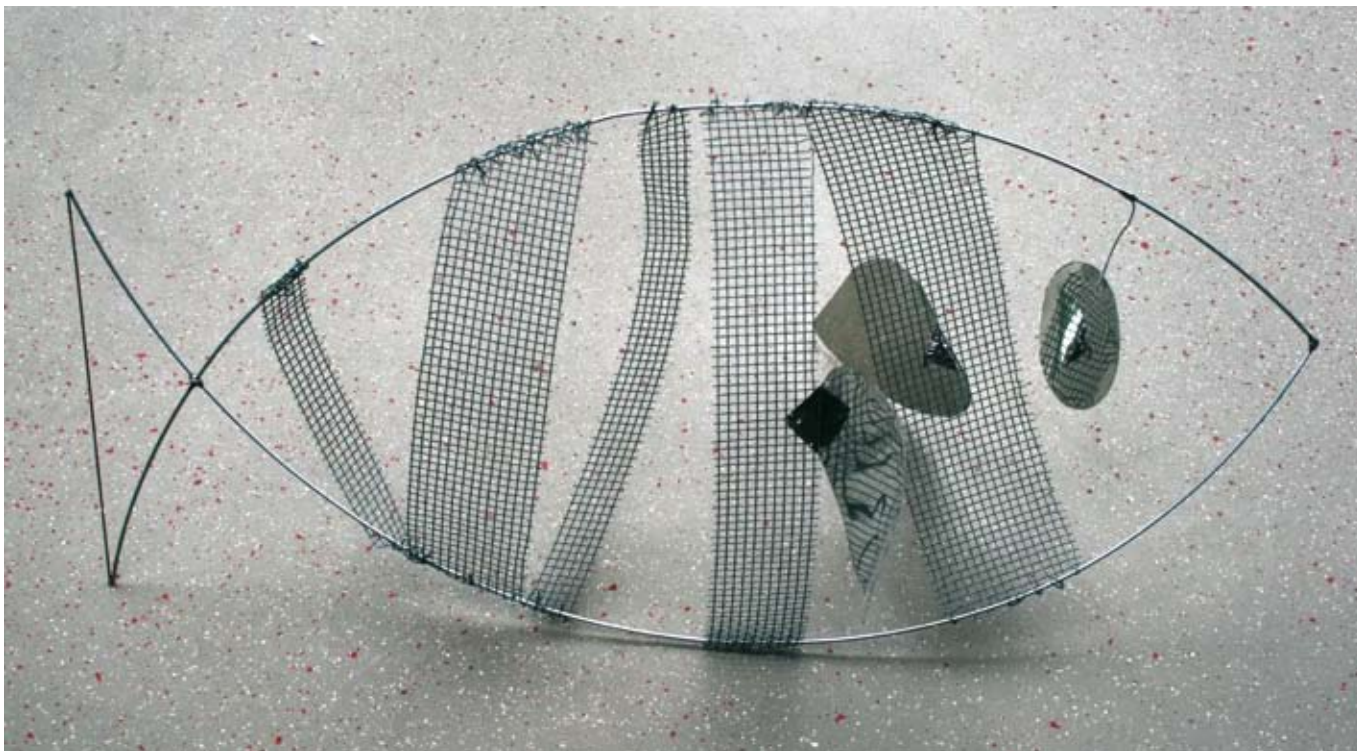
dan ook gaan leven als verlost en blijde mensen.

Als verlost mensen, omdat Jezus de macht van de afgoden in ons leven vernietigde. Alle krachten in ons leven die onze relatie met God op het spel zetten, heeft Jezus gebroken.

En als blijde mensen, omdat Gods liefde een geschenk *blijft*. Hij komt daar nooit meer op terug, ook niet als wij onze zonden er niet onder krijgen.

Mensen die zo leven, zijn goed nieuws. Niet omdat ze zelf zo geweldig zijn, maar omdat ze een geweldige boodschap hebben.

/// Mark van Leeuwen is predikant te Rotterdam-Oost

Visseren van mensen

Kunst in de kerk in Buitenpost

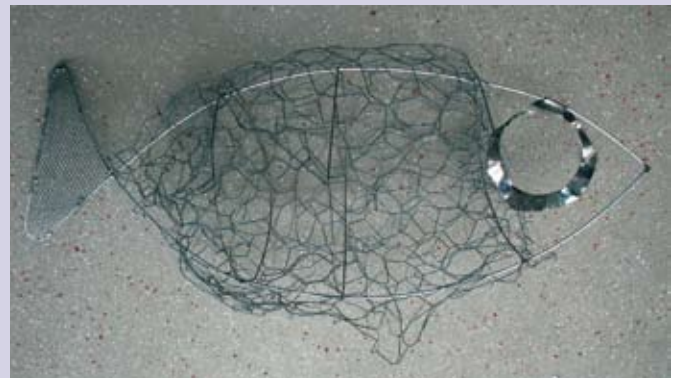
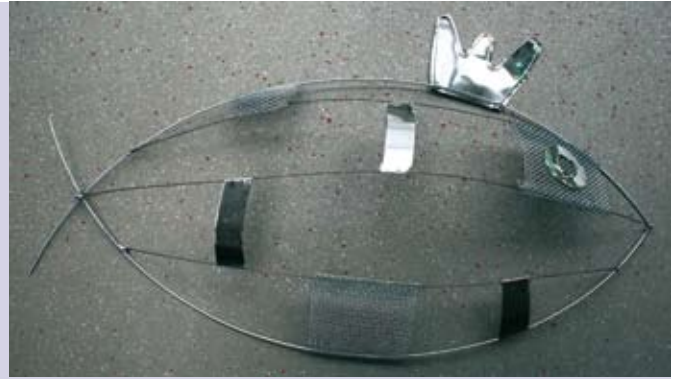
TEKST: INEKE ANTUMA /// FOTO'S: FOLLY SPOELSTRA

Wie in de Fonteinkerk in Buitenpost belijdenis gaat afleggen van zijn geloof, krijgt in de aanloop naar de belijdenisdienst de vraag voorgelegd om mee te werken aan een kunstproject. In het kunstwerk wordt een verbinding gelegd met de liturgie van de belijdenisdienst en het jawoord van de catechisant. In de afgelopen jaren kwamen prachtige objecten tot stand in allerlei vormen en van diverse materialen.

Ijzerdraad Het thema van de belijdenisdienst wordt soms aangedragen door ds. Roel Prins, predikant van de gereformeerde kerk te Buitenpost; het kan ook gebeuren dat het idee vanuit de kunstcommissie komt en verder wordt uitgewerkt door ds. Prins. Het thema van Pinksteren 2010 is Visseren van mensen, naar aanleiding van Matteüs 4 : 19.

De zes belijdeniscatechisanten hebben allemaal een vis gemaakt, met behulp van ijzerdraad en andere metalen. De kunstcommissie is hierbij geïnspireerd door de Amerikaanse kunstenaar Alexander Calder, ontwerper van schitterende hangende mobiles. De catechisanten vertellen desgevraagd dat het heel goed mogelijk is om in

één avond een vis te maken. Sommigen hadden er erg tegenop gezien om iets dergelijks te doen, maar hun vrees bleek ongegrond. Dankzij de enthousiaste begeleiders was iedereen in staat er een fraai kunstvoorwerp van te maken. De jongeren hebben er heel bewust voor gekozen om met Pinksteren belijdenis te doen. De feestelijke aankleding

van de kerk met hun vissen is geen voorwaarde om hun belijdenisdienst te laten slagen, maar wel een blijvende en tastbare herinnering aan de dag waarop zij hun jawoord uitspreken.

Gebedsfontein De kunstcommissie van Buitenpost probeert door middel van kunst beeldtaal terug te brengen in de kerk. Mensen die niet konden lezen ontdekten in de Middeleeuwen de taal van de Bijbel door middel van zien en voelen. Het beeld van een afgepelde citroen bijvoorbeeld stond symbool voor het bittere leven. In veel schilderijen en glas-in-lood ramen in oude kerken is de Bijbelse boodschap vandaag de dag terug te vinden.

De kunstcommissie in Buitenpost schakelt op diverse momenten van het kerkelijk jaar gemeenteleden in bij het

maken van een kunstwerk om zo het gehoorde woord nog meer tot leven te brengen. Op biddag bijvoorbeeld kon iedereen een gebedspunt opschrijven op een stukje papier in de vorm van een druppel. Alle druppels werden vervolgens gestoken aan metalen naalden, die in een houtblok bevestigd waren. Zo ontstond een prachtige gebedsfontein. Tijdens het gebed stond ds. Prins stil bij diverse van deze gebedspunten.

Op weg naar Pasen 2010 hield ds. Prins een zevental preken over het thema: rond kruis en open graf. Daarin werden achtereenvolgens de volgende personen voor het voetlicht gehaald: Petrus, Kajafas, Barabbas, de centurio, Maria, Tomas en Jakobus. Zeven jongeren van 12 tot en met 16 jaar schildden een portret van één van deze

personen. Deze schilderijen hingen een aantal weken in de kerk.

De kunstcommissie is samengesteld uit een aantal docenten Culturele en Kunstzinnige Vorming, die allen werkzaam zijn in het voorgezet onderwijs. Projecten worden zorgvuldig voorbereid, in nauw overleg met de predikant. Tijdens de uitwerking vindt een goede instructie en begeleiding plaats. Gemeenteleden die aarzeland hun medewerking toezeggen aan een kunstwerk, zijn aan het eind erg enthousiast over het resultaat.

Voor meer informatie over een van de genoemde projecten kunt u contact opnemen met de kunstcommissie via het e-mailadres: communicatie@gkvbuitenpost.nl.

Amazing Grace

'KINDEREN... OUDEREN... JONGEREN, IK SCHRIJF U...'

1 Johannes 2:12-14

In zijn wijsheid geeft Gods Geest meerdere generaties in de ene gemeente van Christus. Johannes weet er alles van. Wat hij ook weet: het is belangrijk dat ze met elkaar in gesprek blijven - maar hoe doe je dat?

Even denk je dat Johannes drie verschillende groepen in de gemeente aanspreekt: kinderen, ouderen en jongeren. Maar 'kinderen' gebruikt hij samenvattend voor de hele gemeente (1:18,28). Onze gemeenschappelijke identiteit is: kinderen (vers 12). Onder die kinderen is verschil in leeftijd: ouderen en jongeren. Johannes heeft voor allebei een woord (vers 13-14).

Maar eerst schept hij een christelijke gespreks sfeer door oud en jong aan de voet van het kruis te zetten: vergeving van zonden om Jezus' wil, besef hoe groot Gods genade is.

Het doet me denken aan het verhaal van een oude, zwarte vrouw in een rechtszaal in Zuid-Afrika¹. Tegenover haar staan blanke veiligheidsagenten. Eén van hen - Van den Broek - is zojuist veroordeeld wegens betrokkenheid bij de moord op eerst haar zoon en later haar man, die levend verbrand is. Van den Broek bekent. Een lid van de Commissie voor Waarheid en Verzoening vraagt aan de vrouw: 'Wat wilt u? Hoe moet deze man, die uw gezin zo wreed verwoest heeft, zijn gerechte straf krijgen?'

'Ik wil drie dingen', zegt de vrouw kalm maar stellig. 'Ik wil naar de plek waar mijn man verbrand is,

zodat ik de as kan verzamelen om hem alsnog een fatsoenlijke begrafenis te geven'. Ze zwijgt even en zegt dan: 'Mijn man en mijn zoon waren mijn enige familie. Daarom wil ik dat Van den Broek mijn zoon wordt, dat hij twee keer per jaar bij mij thuis komt, zodat ik alle liefde die ik als moeder nog heb aan hem kan geven'. Het is weer even stil. 'Tenslotte wil ik nog iets. Dat is ook de wens van mijn man. Ik wil u vragen of iemand mij naar de andere kant van de zaal kan begeleiden, zodat ik Van den Broek in m'n armen kan nemen om hem te laten merken dat ik hem echt alles vergeef'. Terwijl rechtbankmedewerkers haar begeleiden, valt Van den Broek flauw, overweldigd door wat hem overkomt. En beginnen mensen op de publieke tribune zachtjes maar vol overtuiging te zingen: 'Amazing grace, how sweet the sound, I once was lost, but now I'm found'.

Wie dat beseft wordt klein en bescheiden, gezeglijk en corrigeerbaar. Als er één plaats is waar zwart en blank, oud en jong elkaar kunnen ontmoeten, dan is dat bij het kruis van Christus, waar we persoonlijk en samen tot onze stomme verbazing door God in zijn armen worden gesloten om ons ervan te overtuigen dat al onze zonden echt vergeven zijn. Begin steeds weer bij dat begin. Dan sta je niet als concurrenten tegenover elkaar, maar als kinderen van God naast elkaar met gemeenschappelijk geloof in de vergeving van zonden als brug over de generatiekloof. Dan komt het met de eigenheid van oud en jong ook wel goed (vers 13-14).

Wie beseft hoe onvoorstelbaar
wonderlijk genade is,
wordt klein, bescheiden, gezeglijk en corrigeerbaar.

Deugden in het basisonderwijs

TEKST: JETZE BAAS ///

Respectvolle omgang met elkaar en aandacht voor elkaar zouden wezenlijke kenmerken moeten zijn van het christelijk onderwijsklimaat. In zijn algemeenheid hoor je ook in de samenleving de roep om de terugkeer naar waarden en normen. De Gereformeerde Hogeschool vraagt met het boek *Doe me een Deugd* aandacht voor deugden in het onderwijs.

Het is een prachtig vormgegeven praktijkboek voor de morele vorming, bedoeld voor gebruik in school, maar het zou ook thuis dienst kunnen bewijzen. Deugden worden tegenwoordig weer gezien als voortreffelijke eigenschappen die het nastreven waard zijn. Ze werden ook in het onderwijs herontdekt. 'Welke opvoeder wil niet dat zijn kind een geduldig, betrouwbaar, zorgzaam, rechtvaardig, vrijgevig en verdraagzaam mens wordt?'

Typering Het boek geeft zeven kenmerken van deugden. Een deugd is een houding die ontstaat door vorming. De deugd helpt keuzes te maken. De meeste keuzes maak je onbewust, vanuit je karakter. Dat karakter wordt bepaald door houdingen die je hebt ontwikkeld. De deugd zoekt meestal het juiste midden tussen twee uitersten, bijvoorbeeld: de deugd *moed* bevindt zich midden tussen overmoed en lafheid. De deugd

is vervolgens een optimale houding, de perfectie van een natuurlijke reactie of emotie. Kenmerkend is dat je een deugd leert van voorbeelden. Tenslotte: de deugden hebben een doel, namelijk de visie op het goede leven. 'Deugden krijgen betekenis in het licht van het doel of het hoogste goed in een mensenleven.' Ik vraag me overigens af of deze kenmerken wel specifiek zijn voor deugden. Gaat het hier niet meer over een serie kenmerken van en voorwaarden om te komen tot deugden?

Er zijn klassieke, christelijke en moderne deugden. De Grieken vonden deugden voortreffelijke kwaliteiten, die een mens op eigen kracht kan ontwikkelen. In hun opvatting moet je de deugden perfectioneren. In de christelijke visie worden deugden ingekaderd door de wet van God. Door de invloed van het kwaad van de zonde is de deugd dan niet meer iets van zelfperfectie, zoals bij de Grieken. Het zijn gaven van God

in de mens, die Hij uit genade geeft. Kenmerkende christelijke deugden zijn: geloof, hoop en liefde. Hierbij kan geen sprake zijn van het juiste midden, zoals bij andere deugden. Daarnaast noemt het boek nog eigentijdse deugden, die min of meer afhankelijk zijn van de tijd waarin je leeft, zoals in onze tijd tolerantie, verantwoordelijkheid en respect.

Praktijk Het aanleren van deugden vergt geduld en oefening. Daarbij dient de opvoeder datgene wat hij van een kind vraagt, zelf als basishouding te vertonen. Het boek geeft de volgende adviezen: geef ruimte aan groei en toon geduld. Een kind zal niet van de ene op de andere dag de deugd volledig hanteren. Benut de gouden momenten. Accepteer beperkingen, ook die van jezelf. Houd rekening met de ontwikkelingsfase waarin een kind zich bevindt. Naast het aanbieden van de theorie rond deugdethiek (ik vind de stijl soms wat betuttelend), is het boek vooral bedoeld als praktische handreiking bij lessen morele vorming in het primair onderwijs. Het bevat een groot aantal uitgewerkte lesvoorbeelden, verdeeld over onder-, midden-, en bovenbouw.

Beoordeling Ik vind *Doe me een Deugd* een gedurfde uitgave, vanwege de thema's en de aanpak. Het kan in de school het gedrag van leerlingen in positieve zin beïnvloeden. Het boek nodigt uit tot

gebruik en verdient dat ook. Dankzij de praktische lesvoorbeelden kun je er direct mee aan de slag.

Bij de grondtoon van het boek heb ik wel vragen. Het doel van de opvoeding en van ons leven als christen is: alle eer aan God. Maar een heel enkele keer, namelijk daar waar naar God en het christelijk geloof wordt verwezen, proef ik in het boek die drijfveer. Soms bespeur ik een humanistische mensvisie, bijvoorbeeld waar gesproken wordt over oudere kinderen die door deugdopvoeding leren om zichzelf steeds meer 'in control' te houden, ook als de opvoeder er niet is. Juist als het spreekt over deugden in de opvoeding steekt het boek niet door wat het betekent dat we in Christus zijn. Wat is dat nu precies? Wat motiveert je tot deugden: acceptabel gedrag vertonen, of God dienen en eren? Ik lees niets over het werk en de vrucht van de Geest. Hoe mooi het boek en hoe praktisch bruikbaar ook: is dit geen gemiste kans?

Wilma van der Jagt & Pieter Vos, *Doe me een deugd. Praktijkboek morele vorming voor de basisschool*. Zoetermeer (Boekencentrum), 2010.

/// Jetze Baas is algemeen directeur van de gereformeerde schoolvereniging Veluwe Plus.

SYMPOSIUM

TEKST: TONNIS BOLKS ///

Het boek *Doe me een deugd* werd op 7 april jl. symbolisch aangeboden aan het onderwijs. Tijdens een symposium, georganiseerd door het lectoraat Morele Vorming van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle, kregen twee ethici de gelegenheid om het onderwerp deugdedthiek in te leiden.

Prof. dr. Paul van Tongeren is hoogleraar wijsgerige ethiek en directeur van het Centrum voor Ethiek aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. In zijn inleiding stelde hij: 'Aan morele vorming ontkomen we niet. Het gebeurt altijd. Door handelingen zetten we krassen en daardoor wordt het karakter bepaald, dat van jezelf en dat van anderen. In het onderwijs is die vorming des te sterker. De vraag is hoe we vorming goede vorming laten zijn. In onze houding geven we kinderen heel veel mee.' Van Tongeren omschrijft het begrip deugd zo: 'Een deugd is geen handeling, maar een houding. Handelingen komen voort uit een houding. We moeten niet bij de handelingen beginnen. De deugdedthiek richt ons op die houding, zoals die wordt getoond in het voorbeeld. In alles wat we doen zijn we een moreel voorbeeld, of ten goede of ten kwade. Realiseer je dat wel! Het voorbeeld roept op tot navolging.' Van Tongeren gaf aan dat deugdedthiek om die reden uitermate geschikt is voor het onderwijs. De deugdedthiek is niet tevreden met het aanleren van normen. Zij probeert mensen te stimuleren het allerbeste uit zichzelf te halen.

De andere spreker op het symposium, prof. dr. Ad de Bruijne, vroeg zich vervolgens af of het gereformeerde onderwijs wel met deugden moet willen werken. 'Protestanten zijn meer gewend aan de wetsethiek dan aan de deugdedthiek. Goed is wat volgt uit Gods wet.' Toch houden de protestanten wel van deugden. Calvijn werd als deugdedthicus neergezet; hij gebruikte deugden veelvuldig en gaf ze een belangrijke functie. De Bruijne ziet als praktisch nut van het werken met deugden in onze tijd het aanleren van houdingen binnen kerkelijke gemeente en school als het gaat om het navolgen van Jezus.

De Bruijne, ethicus aan de TU in Kampen, prikkelt de aanwezige onderwijsmensen door te stellen dat de huidige aandacht voor de onderwijskundige concepten rond het zelfstandig werken van kinderen nadelige kanten heeft. 'Waar blijft het goede voorbeeld in laten we zeggen vertellingen?' vraagt hij zich af. Het werken met deugden gaat volgens hem nog verder. 'De verloederding die we om ons heen zien kan worden beteugeld door de regelethiek. De diepere beteugeling kan plaatsvinden via de deugd. Aandacht voor deugden kan tot zegen zijn voor de maatschappij.'

/// Tonnies Bolks is docent onderwijskunde en pedagogiek aan de Gereformeerde Hogeschool te Zwolle.

De tegendraadse Calvin

TEKST: ERIK DE BOER, REDACTEUR DE REFORMATIE ///

Nog binnen het herdenkingsjaar 2009 kwam de eerste Nederlandse vertaling uit van een boek van Johannes Calvin. De titel: *De eeuwige voorbeschikking Gods*. Op de rug van deze fraai gebonden uitgave prijkt alleen de naam van de auteur: CALVIJN - alsof dit hét boek van Calvin is, dat je gelezen móet hebben. Een goudgeel leeslint helpt je onthouden waar je gebleven was.

Uitgever Boom Religie laat het boek verschijnen in een serie met de belangrijkste werken van grote filosofen en theologen. Het is een beetje tegendraads om te kiezen voor publicatie van een boek waarin Calvin de leer van uitverkiezing en voorzienigheid verdedigt. Prof. H.J. Selderhuis heeft net heel het jaar 2009 zijn best gedaan karikaturen van Calvin en zijn leer weg te nemen, en dan komt Boom Religie op de valreep met dit boek dat alle vooroordelen weer zou kunnen bevestigen.

Mijn oordeel? Ik vind het geweldig dat dit boek bij deze uitgever verschijnt, in een fraaie, frisse vertaling, met een toegankelijke inleiding en korte aantekeningen onderaan de tekst. Zo'n tegendraads, grondig evangelisch boek van Calvin, bestemd voor de lezer die zin heeft in een pittig boek en beschikbaar via de algemene boekhandel.

Baby's Sommige zinnen uit het boek raken gevoelige zenuwen. Zoals deze: 'De kleintjes die in Sodom en Jeruzalem stierven, hadden dezelfde staat van geboorte en dood, en ook hun werken verschilden niet van elkaar, maar waarom zal Christus hen op de laatste

dag scheiden en sommigen aan Zijn rechterhand zetten en anderen aan Zijn linkerhand? Wie zou hier het bewonderenswaardige oordeel Gods niet eren, waardoor sommigen in Jeruzalem worden geboren, vanwaar ze spoedig naar een beter leven overgaan, terwijl Sodom, het voorgeborchte der hel, andere boelingen ontvangt?' (p. 110). Wij vinden het willekeurig en onrechtvaardig als pasgeboren kinderen sterven en ... voor eeuwig zouden verloren gaan? Als Calvin zo schrijft, gaat hij in tegen de stelling dat God mensen kiest op grond van door Hem vooruitgeziene goede werken die wij gaan doen. Bovendien is het tweerlei lot van zuigelingen die direct na de geboorte sterven, al sinds Augustinus een testcase in het debat over genade en verkiezing, God en mens.

Pastorale inleiding Ik zei het al: het is een tegendraads boek, Calvijn's polemische presentatie van de leer van verkiezing en voorzienigheid, stilzwijgend gericht tegen de destijds springlevende Jerome Bolsec en ook welsprekend tegen de overleden theoloog Albert Pighius. Ik denk dat het niet zonder reden is dat dit boek nooit eerder in het Nederlands vertaald werd, ook niet in de tijd voor

de synode van Dordrecht 1618-1619. Voor het theologisch debat was er de uitgave in Latijn. Maar voor de geloofsopbouw was er een ander werkje dat wél in Nederlands uitgegeven werd.

Het is een gouden greep dat dit kleiner werkje met de titel *Consensus van Genève* bij het grotere boek in nieuwe vertaling is opgenomen. Het is de tekst van de 'Samenkomst in de kerk te Genève, waarbij de eeuwige uitverkiezing door God behandeld werd' (p. 3-35). Het was in december 1551 dat de verkiezingsleer door de gezamenlijke predikanten van Genève nog eens in aanwezigheid van de gemeente gepresenteerd werd – eenvoudig, pastoraal, rustig. Het gaat over de uitverkiezing 'volgens welke Hij ons heeft gekozen en uitverkoren, opdat die door groot en klein zodanig begrepen wordt, dat we in dezen een vreedig en rustig geweten kunnen hebben'. Hoofddlijn is: ons geloof is niet de grond waarop God ons verkiest, maar zijn keuze gaat aan het geloof vooraf. En 'dat geloof komt voort uit de genade Gods'. Spijtig is alleen dat de bijdragen van twaalf collega-predikanten zijn weggelaten, terwijl die bewijzen dat het niet maar de leer van Calvin, maar de geloofsleer van de gereformeerde kerk te Genève was.

Titel Draagt het boek als geheel terecht de titel *De eeuwige voorbeschikking Gods?* In het klassieke Latijn betekent *prae-destinatio* inderdaad voorbeschikking, bestemming vooraf. Calvijns leer staat bekend als die van de dubbele predestinatie: bestemming ten leven of ten dode. Het is juist dat het in dit boek ook over Gods voorzienigheid gaat. De leer van de verkiezing is, zegt Calvijn ergens, de meest bijzondere vorm van de voorzienigheid. Toch denk ik dat de vertaling van de titel de lezer op het verkeerde been zet. Het woord *praedestinatio* uit de titel betekent in Calvijns werk in de eerste plaats: verkiezing tot leven. Zo staat het ook in de Franse duiding in het werkje dat gelukkig als inleiding opgenomen is. Dat gaat over 'De eeuwige uitverkiezing door God'. De ondertitel van het grote boek is door de vertaler weggelaten: 'de consensus van de predikanten van de kerk te Genève door Johannes Calvijn uiteengezet'.

N.a.v. Johannes Calvijn, *De eeuwige voorbeschikking Gods*, vertaling Willem Visscher, inleiding en annotaties Willem Balke. Amsterdam (Boom religie), 2009.

Pinksteren

Het verhaal van de wind en de vlam
en de lange plaatsnamenreeks
uit de atlas van de heilige Geest
en vreemde talen en zoete wijn

en Petrus die op een stoel gaat staan
met een psalm als een witte vlag
in de pinksterwind wapperend
bij een open graf:
uitnodiging voor de duurzaamste dag

en duizenden die zich laten dopen -
dit zijn de handelingen van onze trooster
die licht werpt op Jezus Messias:

door God gekroond met vurige liefde
en een vonk die op ieder te zien was
slaat hartverwarmend over

Ria Borkent

Vraag: **Veel discussies over kerkelijke zaken en verschillen van inzicht op geloofsgebied worden via geschreven media gevoerd. Wat is de waarde daarvan, en hoe kun je de effectiviteit van de discussie mogelijk vergroten?**

Enerzijds ben ik in de loop van de jaren sceptischer geworden over alle artikelen en discussies waarin auteurs op elkaar reageerden. Waarom? Zelden of nooit heb ik het in de afgelopen jaren meegemaakt dat iemand zich publiekelijk door een ander liet overtuigen. Anderzijds hebben veel van die artikelen mij wel geholpen bij mijn eigen standpuntbepaling. Misschien moet ik daar dan al tevreden mee zijn.

Toch blijft er bij mij dan wel iets knagen. Kan het echt niet anders en liefst beter? Waar ligt het nu aan dat het vaak zo weinig oplevert?

Een papieren discussie is knap lastig, je reageert op tekst alleen. Als lezer zie je de ander niet en hoor je geen enkele intonatie. De schrijver kan ook tijdens zijn artikel niet op de lezer reageren, hij kan maar gewoon doorgaan met het schrijven van zijn tekst.

Een discussie per mail is zo mogelijk nog erger omdat de drempel om te reageren veel lager is dan bij het reageren op papier. Bij de laatste vorm laat je vaak jouw reactie nog even liggen en soms besluit je om jouw reactie maar niet te versturen. Meestal is dat een buitengewoon wijs besluit. Bij de mail werkt dat helaas anders, met alle gevolgen van dien.

Suggesties om effectiever met elkaar van gedachten te wisselen.

Bij het schrijven:

- Gebruik de hoffelijkheid als airbag om onnodige kwetsuren te voorkomen. Harde of scherpe woorden doen de ander vaak onnodig veel pijn, het kost je dan veel moeite om dat weer recht te breien.
- Bid voor de ander(en), voordat je een artikel op geloofsgebied gaat schrijven. Bid voor hen voordat jij het internet opgaat om eens een stevige reactie te geven. Bid voor jezelf dat je zorgvuldig en fijngevoelig zult zijn. Bid om vergeving wanneer het toch niet lukte en heb het lef dat tegen de anderen te zeggen.

Bij het lezen en reageren:

- Ga er vanuit dat de ander een positieve intentie heeft en probeer die te achterhalen. Wat wil die ander nu eigenlijk bereiken met zijn artikel? Als je dat doet, reageer je lang niet altijd meer op de tekst maar op de intentie van de ander. Vaak kom je dan een eind verder.
- Het helpt mij om de ander te zien als deel van Christus' gemeente en als een van de heiligen met wie ik samen probeer verder te komen. De ander is geen tegenstander of, nog erger, tegenpartij. We slijpen dan geen messen maar kiezen zorgvuldig woorden die de ander van dienst kunnen zijn in zijn afwegingen.

/// Drs. Bernard Bos heeft een eigen praktijk als coach, consultant en mediator.

BOEKAANKONDIGING

Wieke Malda-Douma, *Armzalig. Amsterdam (Buiten& Schipperheijn), 2010*

Meer dan 300.000 Nederlandse huishouden leven in armoede. Ze hebben grote schulden. Ze verkeren in een isolement. In dit boek, onder redactie van Wieke Malda, schrijven verschillende auteurs over het thema armoede. Het is een bezinning op de betekenis van geld, bezit, materiële rijkdom en armoede. Wat betekent goed om gaan met rijkdom en armoede? Hoe heeft de rol van de kerk zich ontwikkeld? Wat leert ons het christelijk sociaal denken voor hedendaagse vragen. Dr. Herman Noordegraaf trekt brede lijnen. Vervolgens wordt nader ingezoomd op de armenzorg in de kerk, de schuldhulpverlening en voedselbank. Voor diakenen is het een handig boekje om te gebruiken bij de diaconale bezinning. Voor een gemeente bevat het boek goede handreikingen om het diaconaat in de gemeente meer gestalte te geven.

FORUMC-CONGRES 'DE WERELD IN. OVER RELIGIOSITEIT EN CHRISTELIJKE PRESENTIE'

Op allerlei manieren komen religie en spiritualiteit de samenleving binnen. Waarom is er een hang naar religiositeit en zingeving? Licht er nu een nieuwe rol voor christenen en kerken in het verschieft? Hierover spreken prof. dr. Erik Borgman en dr. ir. Jan van der Stoep op het ForumC-congres op vrijdag 28 mei in de Jacobikerk te Utrecht. Onder de titel 'De Wereld in' wil ForumC op vrijdag 28 mei nadenken over religieuze verschijnselen en christelijke presentie in de samenleving. Erik

Borgman, lekendominicaan en hoogleraar theologie aan de Universiteit van Tilburg houdt een lezing waarin hij kenmerken van onze samenleving, die leiden tot de toename van religieuze verschijnselen, benoemt. Daarnaast gaat hij in op het belang van christendom in de samenleving. Een reactie hierop wordt gegeven door Jan van der Stoep, lector Religie en Media in de Publieke Ruimte aan de Christelijke Hogeschool Ede.

Aansluitend vindt er een forum plaats onder leiding van ds. Joost Smit, waaraan ook historicus en Volkskrant columnist dr. Amanda Kluvel en ds. Rob Visser uit Apeldoorn deelnemen. Het programma begint om 15.00 uur en bestaat verder uit vijf keuzeworkshops. Tussendoor is er een dinerbuffet. Meer informatie is te vinden op www.forumc.nl. Aanmelden kan via de website of door een e-mail te sturen naar info@forumc.nl.

ForumC is een forum voor geloof, wetenschap en samenleving. ForumC wil in gesprek met iedereen die daarvoor openstaat het christelijk geloof verbinden met vragen van de samenleving, de cultuur en het eigen leven. De missie van ForumC is bijdragen aan dienstbare en zichtbare christenen in werk, wetenschap en samenleving.

SYMPOSIUM RELIGIEUZE PLAATSEN. HEILIG, SACRAAL OF PROFAAN

De Stichting Kerkelijk Kunstbezit Nederland en de provinciale Steunpunten Monumentenzorg en Archeologie riepen het jaar 2008 uit tot het Jaar van het Culturele Erfgoed. Daarmee beoogden zij de belangstelling voor en

kennis van dit erfgoed in Nederland te vergroten en een duurzame toekomst ervoor te bevorderen. Daarbij wil het Centrum voor Religie en Recht van de Vrije Universiteit aansluiten door het organiseren van een symposium op maandag 7 juni 2010.

In het canonieke recht zijn gewijde plaatsen 'die welke voor de goddelijke eredienst of de begrafenis van de gelovigen bestemd zijn door de wijding of de zegening, die de liturgische boeken hiertoe voorschrijven', canon 1205. Wat betekent dat voor het interieur van het kerkgebouw en het gebouw zelf bij bijvoorbeeld sloop of verkoop? Gemiddeld sluiten immers elke week twee kerkgebouwen hun deuren.

Wat zijn gewijde en heilige plaatsen in andere religieuze stromingen in Nederland, bijvoorbeeld de eroev - de joodse sjabbatsgrens?

Wat zijn de regels wanneer in het kader van het Charter for Compassion de heilige of gewijde plaatsen van andere religieuze tradities worden bezocht? Daarnaast valt te wijzen op het fenomeen dat internet een steeds belangrijker rol speelt in de religieuze beleving van mensen. Neemt die invloed toe en welke rol speelt dat inzake religieuze vieringen, digitale biecht of lieux de memoire?

Wat is de visie van de overheid op religieuze plaatsen?

Kortom, een boeiende studiedag over religieuze plaatsen op een markante plaats: de Vrije Universiteit te Amsterdam. Van harte welkom!

Meer informatie over programma en kosten kunt u opvragen bij c.van_den_broeke@th.vu.nl of opzoeken op www.religie-recht.nl.

Uit de kerken ///

Beroepen:

Te Loppersum, Westeremden,

Kantens en Middelstum: kandidaat G.

Bruinsma te Surhuisterveen.

Te Bethal (Vrije Gereformeerde Kerk,

Zuid-Afrika): J.R. Visser te Dronten-

Noord.

Bedankt:

Voor Enumatil: W.B. van der Wal van

Oosterwolde en Wijnjewoude

Voor Urk: H.J.C.C.J. Wilschut te Smilde

Jubileum:

Buitenpost - 18 mei - vijftig

jaar predikant: ds. H. Knigge.

Standplaatsen: Toronto, Canada (voor de missionaire dienst. 1960), Langeslag (1976) en Daarlerveen (1982). Na zijn

emeritaat in 1992 was hij missionair toerustingspredikant voor Timor (Indonesië).

Zendtijd voor de kerken:

Radiokerkdienst op zondag 6 juni, 17.00 uur op Radio 5, vanuit de Christelijke Gereformeerde Kerk in Nieuw-Ballinge. Voorganger is ds. A. Versluis. Thema: 'Hoe kun je God leren kennen?'

Tv-uitzending 'De Bijbel in mijn leven', woensdag 2 juni, 9.40 uur op Nederland 2. In deze uitzending vertelt voorganger Theo Niemeijer wat de Bijbel voor hem betekent.

MINICONGRES DIT KONINGSKIND

Op zaterdag 5 juni organiseert de vereniging *dit Koningskind* een minicongres over het thema *Christenen met een beperking anno 2010*. Sprekers zijn Esmé Wiegman, 2de kamerlid voor de Christenunie, Jan Hoogland, bijzonder hoogleraar christelijke filosofie en ds. Frans Wisselink. Zij spreken respectievelijk over handicap en politiek, over imago en bekendheid en over pastoraat en beperking.

Het minicongres vindt van 10:30 tot 15:00 plaats in de Immanuëkerk, Plevier 2 te Bunschoten.

Meer weten of opgeven? Kijk op www.ditkoningskind.nl > agenda of bel naar 030-2363788 (werkdagen).

Nooit nooit

Zeg nooit nooit.

Dat zeggen ze in Den Haag.

Om altijd een slag om de arm te houden.

Ook de SGP zegt nooit nooit.

Niet om een slag om de arm te houden.
Maar omdat we geloven.

Geloven in de kracht van Gods Woord.

Vanuit dat geloof roept de SGP de regering op:

- doe recht aan Gods eer en goede Naam;
- weersta de afgoden;
- eer de zondag;
- bescherm het leven;
- herstel het huwelijk;
- steun het gezin;
- help hulpbehoevenden.

Een onmogelijk ideaal?

Wie gelooft, zegt nooit nooit!

Want je weet maar nooit...

Daad bij het Woord

www.sgp.nl

Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), GOUDA, T 0182 - 69 69 00

De SGP stáát ervoor!